

Таланова Л. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. В статті подано сутність професійного світогляду майбутнього перекладача, проаналізовано компоненти, з яких складається поняття професійного світогляду взагалі та світогляду перекладача у вузькому аспекті.

Ключові слова: світогляд, професійний світогляд, професійне середовище, професіонал.

Постановка проблеми. Розглядаючи сутність світогляду як суспільного явища, ми ґрунтувалися насамперед на позиціях соціологічного, культурологічного й аксіологічного підходів до його вивчення, що виходять із соціально-історичної обумовленості індивідуальної свідомості і світогляду, тобто, розглядали його специфіку насамперед крізь призму соціальної і професійної структури суспільства. У цьому зв'язку ми поділяємо точку зору тих авторів (О. Баталов, О. Демичев, І. Лернер, О. Цокур та ін.), які довели, що саме професійна свідомість значною мірою визначає формування особистісного світогляду фахівця, оскільки специфічне суспільно-культурне середовище відповідної професії породжує адекватну їй професійну свідомість, мислення і світогляд конкретного індивіда. У залежності від належності індивіда до того чи іншого рівня соціально-професійної структури суспільства у нього формуються відповідні професійно-орієнтовані світоглядні уявлення різної якості – «від марновіств, забобонів і архаїчних звичаїв, що мають силу несвідомого інстинкту, до витончених інтелектуальних, елітарних форм творчого втілення світоглядних шукань» [5, с. 54].

Виклад основного матеріалу. Вкажемо, що вихідна опозиція «людина – світ професії» відбиває специфіку професійного світогляду, що конкретизується в ряді приватних опозицій, таких як: «людина – предмет професійної праці», «людина – професійне співтовариство», «людина – історія професії». Ця опозиція фіксує, з одного боку, протиставлення суб'єкта професійної діяльності й оточуючого професійного середовища, а з іншого – складну систему їх взаємин. А оскільки предметом професійного світогляду є взаємодія соціального суб'єкта з об'єктом професійної праці, відзначає Р. Арцишевський, то «опосередкованою ланкою у світоглядному відображенні виступає завжди суб'єкт-об'єктна чи об'єкт-суб'єктна співвіднесеність» [1, с. 52].

З цього приводу німецький учений К. Хаазе справедливо відзначає, що розвиток професійного світогляду особистості «є не тільки результатом власного досвіду і теоретичного розуміння. Він зв'язаний із опанованими соціальними й іншими – професійними відносинами» [10, с. 57]. Поділяючи точку зору попереднього автора,

А. Хамідов указує на те, що в суспільстві «створюється і функціонує, так би мовити, загальне світоглядне силове поле, що пронизує собою свідомість усіх членів суспільства, визначаючи їхні загальні саморефлексії, світоглядні настанови й орієнтири. Загальне світоглядне силове поле створює пануючий світогляд, породжуваний сталим типом соціальності...» [9, с. 116]. Як бачимо, це цілком належить і до сфери будь-якої професії, у рамках якої обов'язково виявляє свою дію професійно орієнтоване «світоглядне силове поле».

У даному контексті для нас були важливими також основні положення культурологічного підходу, що стосуються розуміння професійного світогляду як закономірного результату всього попереднього процесу розвитку сфери професійної культури. Це, за твердженням Г. Позизейко, обумовлене тим, що велика частина професійного світогляду формується в рамках конкретної культури, тобто, в заучених стереотипах одночасно зі стереотипами мислення, мови та ін. «Лише невелика частина в акті формування світогляду, – підкреслює автор, – належить творчому пошуку і запозиченню з інших культур» [7, с. 58]. У цьому розумінні, на її думку, очевидна правомірність виділення константної і динамічної частин професійного світогляду, перша з якої «виникає під впливом уже сформованого способу виробництва, духовної культури, що підростаюче покоління застосовує вже готовими, і інша частина – динамічна, котра складається за час життя цього покоління, залежить цілком від його досвіду» [7, с. 89].

При аналізі сутності феномена професійного світогляду ми також враховували настанови аксіологічного підходу, що надає великого значення вивченню його ціннісної складової, внаслідок того, що при формуванні професійного світогляду найважливішим етапом є оцінка індивідом подій, що відбуваються, і явищ. Спираючись на позицію В. Дильтея про те, що основа світогляду – деяка картина світу, що є результатом закономірної послідовної роботи нашого пізнання [3, с. 53], ми дотримувалися його погляду про те, що сума знань сама по собі не утворює професійного світогляду, оскільки для того, щоб знання стали елементом останнього, вони мають бути опосередковані особистісним ставленням, мають бути оцінені. На основі цієї якості знань формується ядро професійного світогляду – відповідні переконання особистості професіонала, що є вищим проявом її професійної спрямованості і становлять собою глибоку й обґрунтовану віру в професійні ідеали і принципи. У свою чергу, професійні переконання як «активна форма висловлення, тобто, визначена інтелектуальна (а також політична, моральна, естетична тощо) позиція», регулюють професійну діяльність люди-

ни як фахівця. Крім того, найважливішою характеристикою професійного світогляду є його орієнтованість на дію, спрямованість на практичне переломлення: «...Світогляд є не просте знання, не просте переконання, а особливе ідеальне явище, що регулює відносини між знаннями і практичною перебудовою світу. Тому світогляд – це не просте світорозуміння, але і знаряддя світоперетворення. Це практичне знання, практична теорія» [3, с. 50].

З цього випливає, що процес опанування професійних знань індивідом, їх включенням у структуру професійного світогляду зв'язаний з усвідомленням, інтересом і емоційно-вольовим ставленням до знання. Професійний світогляд – це не просте пізнання фахівцем сфери професійної дійсності, що оточує, а насамперед її оцінка, вироблення особистісного до неї ставлення, що, будучи не «функціональним», а саме «особистісним» утворенням, «психологічно виступає у формі почуття чи прагнення, чи ідеологічно оформленого оцінного судження. Те саме ставлення знаходить, таким чином, відбиття у сфері і почуттів, і волі, і мислення». Як наслідок, ціннісна складова професійного світогляду, компонентами якої є думки, переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, безпосереднім чином визначає вчинки і дії особистості професіонала.

Підкреслимо, що при вивченні сутності професійного світогляду ми також приділили особливу увагу його психологічному аспекту. Цілком поділяючи позицію Н. Менчинської про те, що складність і своєрідність поняття світогляду з психологічної точки зору полягає в тому, що «воно одночасно зв'язано з різними сторонами чи підструктурами особистості, а саме: зі знаннями й уміннями їх застосовувати при вирішенні різних завдань, зі спрямованістю особистості: її відносинами, мотивами, оцінками, ідеалами», ми, як і автор, вважаємо, що саме професійний світогляд має вирішальне значення для характеристики особистості фахівця, бо він є «системоутворюючим» компонентом у її структурі [6, с. 63].

Доказом правомірності даного судження є факти, що науково обґрунтували ряд дослідників. Так, вказуючи на тісний зв'язок спрямованості особистості та її світогляду, М. Дуранов і М. Терьохін відзначають, що «світогляд особистості є ядром її спрямованості... Отже, світогляд визначає загальну спрямованість особистості, її цілеспрямованість, стійкість, твердість характеру, що позначається на поведінці, звичках, схильностях, діяльності» [4, с. 35]. При цьому автори враховують вид спрямованості (загальна – громадська, пізнавальна, естетична, професійна), характер спрямованості (на себе, на спілкування, на діяльність) і якості спрямованості (інтенсивність, стійкість, дієвість, широта). У структурі спрямованості особистості професіонала вони розрізняють бажання, інтереси, схильності, ідеали, переконання.

Отже, в основі професійної спрямованості особистості фахівця лежать потреби, без задоволення яких він не може існувати як особистість професіонала: «Потреби – це зацікавленість у чомусь, яку зазнає людина, що лежить поза нею; у ній виявляється зв'язок людини з оточуючим світом і її залежність від нього» [2, с. 217]. Потреби професіонала, значною мірою визначаючи його ставлення до оточуючого світу, до суспільства, до самого себе, є важливою складовою професійного світогляду. Вони поділяються на матеріальні й духовні. Останні, будучи зв'язаними з

пізнанням світу професійної культури і праці, естетичною насолодою, з одного боку, відбиваються в професійному спілкуванні і творчості, освіті і трудовій діяльності та ін. З іншого боку – відбиваються у вигляді потягів (слабко відбита потреба, неясне почуття, спрямоване на будь-який предмет) і бажань (стійкий і усвідомлений потяг).

Крім того, у працях Л. Божович, І. Кона, А. Леонтьєва, Ю. Самарина та інших авторів виділяються психологічні основи процесу формування професійного світогляду, починаючи з моменту пробудження почуттєвого і логічного мислення, а також ряду інтелектуальних якостей, зв'язаних з інтуїцією, і закінчуючи тренуванням визначених вольових якостей – самостійності, цілеспрямованості й рішучості. У результаті було доведено, що світоглядні настанови особистості професіонала значною мірою визначають не тільки потреби, але і його професійні інтереси, що обумовлено їхнім пізнавальним характером. Професійні ідеали фахівця становлять собою найвищий і важко досяжний ступінь його досконалості у вигляді мислимої межі його прагнень і бажань, що складають високу мету професійної діяльності і виступають як програма і мотив його діяльності.

Усе це давало підставу для висновку, що, по-перше, професійний світогляд характеризується високим ступенем інтегративності, тобто, поєднує в собі безліч сторін, стоїть над усіма підструктурами особистості професіонала, що описали психологи, і одночасно зв'язаний з кожною з них. По-друге, існує пряма і зворотна залежність між професійним світоглядом і різними підструктурами особистості фахівця, а саме: ступінь готовності до формування системи поглядів залежить від професійної спрямованості особистості, її моральних якостей, від здобутих знань і умінь, у той самий час професійний світогляд саме визначає спрямованість, життєві плани, формування моральних якостей, особливості здобуття знань і умінь.

Як бачимо, професійний світогляд людини становить собою складне і багатоскладове утворення. Одним із його основних властивостей є його інтегративність, прагнення охопити і синтезувати всі сторони особистості професіонала. Але, незважаючи на це, у складі професійного світогляду можна виділити кілька значеннєвих блоків, що відбивають різні сторони свідомості й діяльності фахівця. Моральні, естетичні, політичні, релігійні, наукові погляди, переконання й ідеали особистості професіонала можна виділити як деякі інформаційні поля, що складають його цілісний світогляд. Підкреслимо, що такий розподіл має умовний, віртуальний характер, бо межі цих полів проникні й вони часто накладаються одна на одну.

Проте, як було показано вище, серед факторів, що істотно впливають на світогляд, найважливіше місце займає сфера професійної діяльності. Обумовлено це тим, що саме професійна діяльність, яку обрав індивід, надає його світогляду особливі, властиві даної професії риси, оскільки «належність до тієї чи іншої професійної групи впливає на світогляд індивіда» [8, с. 18].

Сучасний філософський погляд на світоглядну проблематику, виділення «професійної діяльності» як принципу предметного розмежування світоглядів узгоджується із завданнями нашого дослідження, дозволяючи нам виділити професійний світогляд перекладача як наукове поняття. Для обґрунтування цього судження дозволимо

собі навести висловлення філософів про те, що сьогодні необхідно говорити про цілий комплекс різних типів і рівнів світогляду, що визначають практичну діяльність людського суспільства в кожну конкретно-історичну епоху. Звичайно такий комплекс уявляють як набір дуже спеціалізованих і складно побудованих структур, зв'язаних з різними видами професійної діяльності.

Так, у науковій літературі останніх років дедалі більш обґрунтовано подається умовивід, що різні професії формують специфічні професійні типи світогляду: політичний, економічний, інженерний, математичний, біологічний, художній, педагогічний, філософський та ін. На основі того, що мислення і свідомість тісно зв'язані з професійною діяльністю фахівця і детерміновані нею, дедалі частіше висувається гіпотеза про існування особливого – професійного типу світогляду.

Не заперечуючи серйозного впливу професійної діяльності на світогляд особистості, важко собі уявити людину, світогляд якої вичерпувався б тільки професійною сферою. Подібного роду неповноцінна освіта цілком суперечила б об'єднуючій та інтегративній специфіці самого поняття світогляду. Проте професійна складова, безумовно, впливає на становлення індивідуального світогляду, але існує не інакше, як його частина, така сама, як ідеологічна, моральна, естетична, релігійна й інші. Не можна також заперечувати, що перераховані вище інформаційні поля світогляду перебувають у найскладнішій взаємодії, взаємовпливі. Баланс між ними і їхнім змістовним наповненням створюють неповторний, унікальний світогляд конкретної людини.

Висновки. Отже, усе вищесказане дає підставу для висновку, що поняття «професійний світогляд перекладача» є похідним від родового поняття «професійний світогляд» і тому воно має всі підстави для здобуття свого наукового статусу. Типологічно світогляд перекладача як фахівця високо інтелектуальної сфери професійної діяльності, безумовно, належить теоретичному рівню. Його особливість полягає в тім, що він поєднує в собі риси наукового (оскільки він професійний) і художнього (оскільки він перекладацький, літературний, мовний) світогляду. У перекладі виявляються одночасно і почуття і розум; від кожного, хто перекладає, він вимагає природного натхнення, широти кругозору і спеціального пізнання, що здобуваються тільки за допомогою тривалого вивчення рідної й іноземної мов, різних сфер реальної дійсності і глибоких міркувань. З'єднання знання і творчого натхнення створює мистецтво перекладу.

Інакше кажучи, перекладач, що порушив цю умову, ніколи не стане справжнім майстром своєї справи. Професійні знання перекладача, що складають основу його світогляду, мають усі ознаки наукової теорії (лінгвістики, граматики, стилістики, мовознавства), але мистецтво перекладу, що є найважливішим змістовним компонентом професійного світогляду перекладача, особливим чином забарвлює науково-лінгвістичну теорію.

Професійний світогляд перекладача – це одночасно оперування загальнонауковими і професійними поняттями, суворими лінгвістичними конструкціями, семантичними структурами і граматичними схемами, а також їх підкріплення художніми (літературними) і емоційно забарвленими образами.

Конкретизуючи загальне філософське визначення світогляду крізь призму опозиції «людина – професія», правомірно дійти висновку, що професійний світогляд перекладача – це система узагальнених поглядів на світ професійної дійсності, яка динамічно розвивається, її роль і місце в соціумі, що визначають його ставлення до сфери міжкультурної, міжмовної і міжособистісної комунікації та до самого себе як суб'єкта професійної – перекладацької діяльності, а також обумовлена цими поглядами сукупність професійних переконань, ідеалів, принципів пізнання і діяльності, заснованих на наукових знаннях, що визначають як розуміння тонкості мистецтва перекладу й емоційну оцінку рівня своєї майстерності, так і спрямованість його самостійної особистісної позиції, що обумовлюють його соціальну зрілість як кваліфікованого фахівця.

Професійний світогляд перекладача – це вищий синтез його професійних знань, емоційно-ціннісних оцінок і практичного професійного досвіду.

Література:

1. Арцишевский Р. А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие. – Львов: Высшая школа, 1986. – 196 с.
2. Большой энциклопедический словарь: В 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 351 с.
3. Дильтей В. Сущность философии: Пер. с нем. / Под ред. М. Е. Цельтера. – М.: Интрада, 2001. – 159 с.
4. Дуранов М. Е. Личность и ее развитие / М. Е. Дуранов, В. Б. Орлов. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 1997. – 158 с.
5. Лернер И. Я. Педагогическое сознание – явление действительности и категории науки // Сов. педагогика. – 1985. – № 3. – С. 52-57.
6. Менчинская Н. А. Мышление в процессе обучения // Исследования мышления в советской психологии. – М., 1996. – С. 52-87.
7. Полякова А. А. Развитие аксеологического потенциала личности в контексте диалога культур: [монография]. – СПб.: Изд-во Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена, 2001. – 230 с.
8. Самарин Ю. А. Психология студенческого возраста и становление специалиста // Вестник высшей школы. – 1969. – № 8. – С. 16-21.
9. Хамидов А. А. Диалектика и этика. – Алма-Ата: Наука, 1983. – 304 с.
10. Haase K. Überlegungen nach der Weltanschauung. – Bremen, 1979. – 140 s.

Таланова Л. Г. Специфика профессионального мировоззрения в контексте современных исследований

Анотация. В статье рассматривается суть профессионального мировоззрения будущего переводчика, анализируются компоненты, из которых состоит понятие профессионального мировоззрения в целом и профессионального мировоззрения переводчика в узком аспекте.

Ключевые слова: мировоззрение, профессиональное мировоззрение, профессиональная среда, профессионал.

Talanova L. Professional world-view peculiarities in the framework of modern research

Summary. The article tells about the essence of professional world-view of a future interpreter, analyzes the components that create professional world-view as a general notion and that of an interpreter itself.

Key words: world-view, professional world-view, professional environment, professional.